

ARHIVI, ZAJEDNICA I DRUŠTVO U GLOBALNOM OKRUŽENJU: SUVREMENI TRENDovi I STRUČNE PRAKSE

Vlatka LEMIĆ

Sveučilište u Zagrebu

Trg Republike Hrvatske 14, Zagreb

vlemic@unizg.hr

UDK 930.25:005.922.52

Stručni rad

<https://doi.org/10.31726/via.28.9>

Programi i aktivnosti međunarodne arhivske zajednice već su desetljećima uz stručni rad usmjereni na praćenje društvenih i tehnoloških izazova i trendova, od kojih su u arhivima najzastupljeniji digitalizacija i otvorenost. Tema su rada suvremene arhivske stručne prakse i novi arhivistički koncepti, prikazani na primjerima rada Međunarodnoga arhivskog vijeća te europskih suradničkih projekata i inicijativa u svezi sa širenjem informacijskih funkcija i usluga arhiva i dostupnost kulturne baštine.

Ključne riječi: suvremeni arhivi, informacijsko društvo, dostupnost, digitalizacija, otvorenost arhiva

Keywords: contemporary archives, information society, accessibility, digitalization, open archives

Parole chiave: archivi contemporanei, società dell'informazione, accessibilità, digitalizzazione, archivi aperti

Uvod

Suvremeni društveni procesi, posebno kulturne, socijalne i gospodarske promjene, razvoj informacijskoga društva te brz napredak informacijskih i komunikacijskih tehnologija odražavaju se na sva područja rada arhiva. Globalni su trendovi multikulturalnosti i razvoja informacijsko-komunikacijskih tehnologija posebno utjecali na širenje informacijskih funkcija i usluga arhiva te pojavu novih koncepata u arhivističkoj teoriji i praksi, kao što su arhivski aktivizam, arhivi zajednice (eng. *community archives*), dijeljena arhivska baština (eng. *shared archival heritage*), uloga arhiva u zaštiti ljudskih prava i brojne druge teme vidljive u recentnoj stručnoj literaturi i radu arhiva.

Upoznavanje i razumijevanje vlastite povijesti i identiteta nemoguće je bez dokumentiranja i istraživanja povijesnih izvora i kulturne baštine, neovisno o mjestu njezina čuvanja, pa je stoga važno učiniti dostupnim i javnosti predstaviti gradivo različite provenijencije – iz javnih ustanova, lokalnih i privatnih zbirki – kako bi se građane svih uzrasta senzibiliziralo i potaknulo na njegovo korištenje. Predstavljanje raznovrsnih zapisa putem portala, kao i mogućnosti stvaranja novih vrijednosti na temelju njihova korištenja ubrzavaju i olakšavaju razmjenu, prikupljanje, istraživanje, objavljivanje, predstavljanje i dostupnost informacija. Mogućnosti i funkcionalnosti novih tehnologija u znanstvenim istraživanjima

različitih domena, disciplina i heterogenih povijesnih i geografskih regija posebno dolaze do izražaja na primjeru multikulturalnog i višejezičnog kulturnog nasljeđa Europe, zbog čega su brojne europske strategije i politike posvećene stvaranju jedinstvenoga europskog prostora digitalnih kulturnih sadržaja koji će omogućiti uporabu prostora i vremena kao zajedničkih referenci. *Time Machine*, trenutačno najveći paneuropski projekt, posvećen je upravo umrežavanju europske kulturne baštine i njezinoj dostupnosti putem mrežnih stranica i aplikacija kako bi kilometre arhivskih izvora, muzejskih zbirki i drugih geopovijesnih skupova podataka pretvorili u distribuiran digitalni informacijski sustav koji će omogućiti razumijevanje i dati vrijednost građevinama, predmetima, zapisima i drugim stoljećima stvaranim podacima.¹

Na tragu novih očekivanja javnosti i percepcije društva o arhivima od arhivskih se ustanova očekuju fleksibilnost i prilagodljivost u odgovaranju na izazove i potrebe suvremenoga društva, a od arhivista otvorenost prema nekonvencionalnim pristupima i aktivnostima u oblikovanju arhivskih ustanova i promišljanju arhivske djelatnosti. Takvi se trendovi globalno mogu pratiti u djelovanju krovne strukovne organizacije – Međunarodnoga arhivskog vijeća (*International Council on Archives*, ICA) – od definiranja strateških i programskih dokumenata do izbora tema stručnih skupova i organizacije manifestacije Međunarodnoga dana/tjedna arhiva.² Tako ICA »dobro«³ upravljanje arhivima smatra temeljnim preduvjetom za podržavanje uspješnoga, odgovornog i transparentnog poslovanja, za zaštitu prava građana, oblikovanje individualnoga i kolektivnog pamćenja, razumijevanje prošlosti i dokumentiranje sadašnjosti u svrhu uspješnijega provođenja budućih aktivnosti.³ Praksa je odabira zajedničke teme globalnoga obilježavanja Međunarodnoga dana arhiva (9. lipnja) i godišnjih konferencija Međunarodnoga arhivskog vijeća započela 2016. godine temom *Arhivi, harmonija i prijateljstvo*. Slijedile su teme: *Arhivi, zavičajnost i interkulturalizam* 2017. i *Arhivi: upravljanje, pamćenje i baština* 2018. godine,⁴ a 2019. Međunarodni dan arhiva prerastao je u Međunarodni tjedan arhiva, obilježen tematskom kampanjom *Dizajn arhiva za 21. stoljeće*, što je nastavljeno 2020. temom *Arhivi podržavaju društvo znanja*.

Arhivi danas djeluju kao otvorene ustanove dostupne svim korisnicima, koje aktivno pridonose kulturnom životu i oblikovanju identiteta zajednice u kojoj djeluju te privlače raznoliku publiku. S tim u skladu njihovi su programi i aktivnosti uvelike usmjereni na praćenje suvremenih društvenih izazova i trendova, a značajan je dio njihova rada i sudjelovanje u kulturnim, znanstvenim i društvenim manifestacijama i događanjima, umre-

¹ *Time Machine Manifesto: Big Data of the Past for the Future of Europe*, May 2019, str. 10. Dostupno na: <https://www.timemachine.eu/wp-content/uploads/2019/06/Time-Machine-Manifesto.pdf> (pristupljeno 10. lipnja 2020.).

² Vidi: <https://www.ica.org/en/about-international-archives-day>.

³ Vidi: *Universal Declaration on Archives*: <https://www.ica.org/en/universal-declaration-archives>.

⁴ Vlatka LEMIĆ, *Arhivi i digitalno doba* (dalje: LEMIĆ, *Arhivi i digitalno doba*), Naklada Ljevak, Zagreb, 2019., str. 214.

žavanje s različitim kulturnim, znanstvenim i obrazovnim ustanovama te omogućavanje otvorenoga pristupa arhivskim izvorima svim segmentima društvima.⁵

Arhivi i informacijsko društvo

Globalni trendovi širenja funkcija i kvantitativnoga rasta arhivskoga gradiva, kao i sve veće kvalitativne raznolikosti i specijalizacije baštinskih i dokumentacijskih institucija, posljednjih su desetljeća doveli do povećanja broja i vrsta ustanova koje čuvaju arhivsko gradivo. Arhivi se razlikuju u svojoj tipologiji, gradivu, djelovanju i specijalizaciji, odražavajući različitost pojedinaca, institucija, lokalnih zajednica i društava koji stvaraju arhivske zapise, čuvaju ih i koriste u različite svrhe. Svi su oni dio suvremene arhivske zajednice koja je široka, raznolika i interdisciplinarna jer se aktivnosti arhiva i srodnih dokumentacijskih i baštinskih ustanova stalno proširuju, nadograđuju, profesionaliziraju i transformiraju novim zadaćama, ulogama, kompetencijama i uslugama.

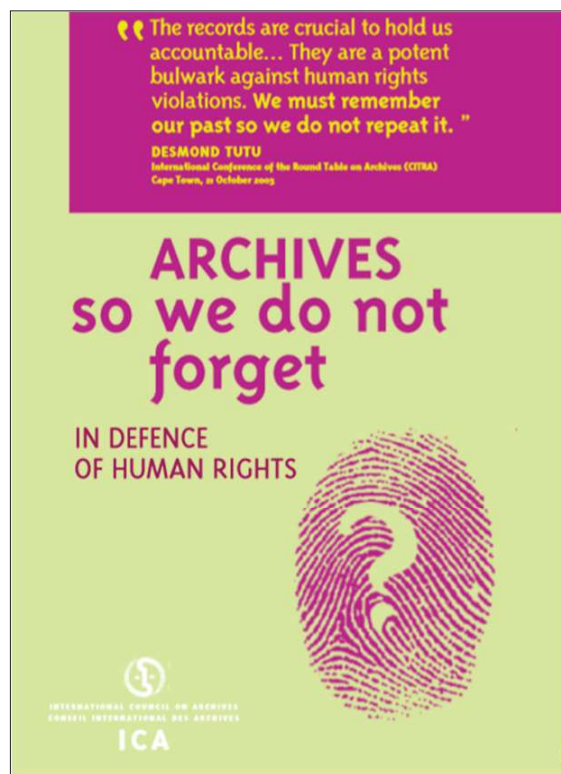
Raznolikost i složenost arhivske djelatnosti i stručne zajednice odražava se u djelovanju brojnih strukovnih organizacija, od Međunarodnoga arhivskog vijeća do različitih međunarodnih i nacionalnih stručnih organizacija, kao što su Međunarodno udruženje filmskih arhiva (FIAF), Međunarodno udruženje zvučnih i audiovizualnih arhiva (IASA), Međunarodno udruženje muzičkih knjižnica, arhiva i dokumentacijskih centara (IAML), Plavi štit (BS), čiji je cilj zaštita kulturne baštine od prijetnji, poput oružanoga sukoba i prirodnih katastrofa, Međunarodno povjerenstvo za upravljanje dokumentima (IRMT) te brojne druge interdisciplinarne udruge.

Brojnost specijalizacija, interdisciplinarno djelovanje i širinu stručnih tema oslikava i raznolikost stručnih sekcija i skupina koje djeluju u okviru ICA-e. Među specijaliziranim sekcijama za pojedine vrste arhiva i područja stručne prakse aktivno djeluju one za arhivsku edukaciju i stručno usavršavanje, lokalne, gradske i područne arhive, strukovna udruženja, gospodarske arhive, bilježničke arhive, sportske arhive, arhive političkih stranaka i udruga, književne i umjetničke arhive, arhive vjerskih zajednica, arhive međunarodnih organizacija, sveučilišne i znanstvene arhive te arhive i ljudska prava,⁶ a stručne radne skupine za teme i pitanja od opće važnosti trenutačno uključuju zastupanje, vrednovanje gradiva, digitalno i konvencionalno gradivo, arhivski opis, krizno upravljanje i zaštitu od katastrofa, ljudska prava (Slika 1.), pravna pitanja, korisničke usluge i informiranje, zajedničku arhivsku baštinu te sprečavanje krađe, trgovine i neovlaštenoga ponašanja.⁷

⁵ Isto, str. 7–9.

⁶ Vidi: <https://www.ica.org/en/ica-professional-sections>.

⁷ Vidi: <https://www.ica.org/en/our-professional-programme/expert-groups>.

Slika 1. Poster »In Defence of Human Rights: Archives So We Do Not Forget«, dizajniran za ICA-in nastup na *World Forum on Human Rights* u Francuskoj 2004.⁸

Umrežavanje s različitim suradničkim mrežama, povezivanje s postojećim projektima razmjenom znanja i dobrih praksi te suradnja s obrazovnim, akademskim, kulturnim, baštinskim, IT sektorima i raznim korisničkim skupinama često se ističu kao temeljne postavke arhivske djelatnosti u digitalnom okruženju. Usto, informacijsko društvo od arhiva očekuje aktivan doprinos ekonomskom rastu, demokratskoj odgovornosti i revitalizaciji kulturne baštine, posebno u svezi s povećanjem dostupnosti i iskoristivosti arhivskoga gradiva i u njemu sadržanih podataka. Sve to potiče arhivsku zajednicu na lokalna i globalna partnerstva i umrežavanje, što je danas općeprihvaćen model njezina djelovanja. Arhivske institucije i službe, stručna udruženja i različiti konzorciji i mreže te stručnjaci raznorodnih profila surađuju i zajednički djeluju na raznovrsnim projektima, u programima i inicijativama koje se bave razvojem i održavanjem strategija, politika, alata i rješenja koja svi mogu dijeliti i koristiti, posebno u svezi s korištenjem arhivskih zapisa, digitalne tehnologije i globalne integracije.

⁸ Poster se nalazi među promotivnim materijalima ICA-e, dostupnim za preuzimanje u *Online* informacijskom centru na mrežnoj stranici ICA-e. Dostupno na: https://www.ica.org/sites/default/files/CI-TRA_2004_poster_Human%20rights_EN.pdf. (pristupljeno 12. srpnja 2019.).

Širok raspon područja u koja su uključeni i raznovrsni vidovi rada arhiva imaju za cilj podizanje svijesti o važnosti arhivske djelatnosti u široj javnosti, a zajednički se projekti temelje na interdisciplinarnim i kreativnim suradnjama. Sve na takav način ostvarene aktivnosti – od razvoja tehničkih alata, opisnih standarda, digitalizacije usluga, promidžbe obrazovnih potencijala baštinskih ustanova, razvoja nove publike do produbljivanja svijesti o zaštiti arhivskoga gradiva, većoj dostupnosti povijesnih izvora, poticanja zajednice na čuvanje vlastitoga pamćenja i uključivanje u zajedničku povijest – usmjerene su na praktičnu realizaciju informacijskoga potencijala arhiva i njihovo oblikovanje u »kamene temeljce informacijskog društva« što je vizija kakvu je pred njih postavilo Međunarodno arhivsko vijeće.

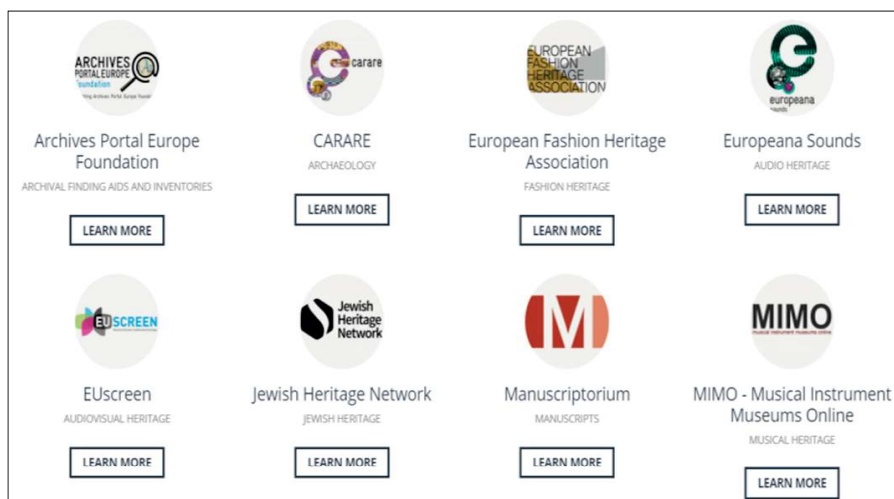
Europske kulturne politike i arhivske prakse

Arhivsku struku i djelatnost u Europi obilježavaju isti procesi kao na globalnoj razini, koji se isprepliću s političkim, gospodarskim i povijesnim okolnostima europskoga nasljeđa i suvremenoga doba. U većini se programskih dokumenata tijela Europske unije na početku 21. stoljeća naglašava društveni značaj arhiva kao tradicionalnih čuvara sjećanja, informacijskih servisa i aktivnih partnera stvarateljima gradiva. Djelovanje je stručnih tijela u europskom okruženju (*European Board of National Archivists* = EBNA, *European Archives Group* = EAG, *European Branch of the International Council on Archives* = EURBICA, *International Centre for Archival Research* = ICARUS i dr.) usmjereno k arhivskoj suradnji »bez granica«, pokretanju i poticanju inovativnih projekata i pristupa istraživanju povijesnih izvora, stvaranju zajedničke informacijske infrastrukture i sadržaja, korištenju i očuvanju kulturne baštine, olakšavajući dostupnost informacija te praćenja razvojnih smjerova digitalnoga društva.

Brz tehnološki razvoj, kultura otvorenosti, važnost slobodnoga pristupa informacijama, umrežavanje i drugi globalni društveni trendovi posebno su utjecali na širenje informacijskih i uslužnih funkcija i aktivnosti arhiva, a ponajviše se očituju u digitalizaciji i otvorenosti. Podršku takvom djelovanju pružaju i brojni europski projekti koji koriste digitalne tehnologije za stvaranje zajedničkih sadržaja i mreža kulturne baštine s ciljem njihova otvaranja javnosti i izgradnje mozaika europske kulturne raznolikosti. Ujedno se od arhiva i drugih kulturnih ustanova očekuje i sudjelovanje na europskom informacijskom tržištu, koje se temelji na razvoju infrastrukture, digitalnih sadržaja, interoperabilnosti, e-uslugama i konkurentnosti.

Općeprihvaćene definicije arhiva u novije vrijeme (kako od same struke tako i od svojih osnivača) opisuju ih kao ustanove koje u sebi objedinjuju tradicionalnu ulogu čuvara memorije s informacijskom ulogom i aktivnim servisiranjem uprave. Rad arhiva obuhvaća stručnu, kulturnu, znanstvenu, upravnu i uslužnu djelatnost, koje se obično planiraju i realiziraju kao odgovor na zahtjeve i očekivanja svojih osnivača, korisnika i javnosti. Sve značajnijim dijelom njihova rada postaje i sudjelovanje u javnim manifestacijama i programima, kulturnim, znanstvenim i društvenim događanjima, umrežavanje s baštinskim i obrazovnim ustanovama te druge aktivnosti u svezi s predstavljanjem javnosti i povećanjem vidljivosti u lokalnoj i široj zajednici.

Arhivska je djelatnost sastavni dio različitih javnih programa i strategija – informacijskih, znanstvenih, obrazovnih, kulturnih, baštinskih i brojnih drugih, a kroz sektor baštine uključena je i u područje kreativnih industrija. S obzirom na europsku bogatu povijest i kulturnu raznolikost, područje kulturne baštine obuhvaća brojne stručne organizacije, mreže, infrastrukture i platforme iz različitih područja i specijalizacija, u čiji su rad aktivno uključeni i različiti arhivi, knjižnice i muzeji (AKM ustanove). Njihovo je djelovanje podržano različitim inicijativama i programima, od *New European Agenda for Culture* (COM/2018/267) i *European Framework for Action on Cultural Heritage*⁹ do brojnih strategija i preporuka usmjerenih na digitalno očuvanje i *online* dostupnost te inovativne kulturne projekte koji će kulturnu baštinu otvoriti svima i poboljšati njezinu vidljivost,¹⁰ a ponajviše projektom izgradnje Europeane,¹¹ europske digitalne platforme za kulturnu baštinu (Slika 2.).

Slika 2. Mrežna stranica Europeane s popisom domenskih i tematskih agregatora¹²

Digitalizirani kulturni sadržaji predstavljaju važan resurs europske kulture i kreativne industrije, pa se stoga koordiniranim djelovanjem na razini EU-a potiče sinergiju nacionalnih aktivnosti kako bi se osigurala široka dostupnost i veća iskoristivost europske kulturne baštine, što se ostvaruju različitim programima i aktivnostima: digitalizacijom i korištenjem naprednih tehnologija za obradu pojedinih vrsta gradiva, integracijom digi-

⁹ Publikacija *European framework for action on cultural heritage* dostupna je na: <http://openarchive.icomos.org/id/eprint/2317/1/NC0319331ENN.en.pdf>.

¹⁰ Vlatka LEMIĆ, »Time Machine – veliki podaci prošlosti« (dalje: LEMIĆ, »Time Machine...«), u: Vlatka LEMIĆ – Mirna WILLER (ur.), *23. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji: Mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture*, Zbornik radova, Poreč, 27. – 29. studenoga 2019., Zagreb, 2020., str. 47–48.

¹¹ Europeana: <https://www.europeana.eu/en>.

¹² Europeana agregatori: <https://pro.europeana.eu/page/aggregators>.

talnih sadržaja u postojeće nacionalne i međunarodne portale, razvojem alata i standarda za indeksiranje i razmjenu zapisa, istraživanjem tehničkih alata i korisnika, stvaranjem publike i edukacijskim programima te drugim komplementarnim oblicima djelovanja.

Zajednički rad arhiva i brojnih kulturnih, znanstvenih i obrazovnih ustanova na razvoju i korištenju različitih digitalnih platformi (Europeana, Europski arhivski portal = APE, Topoteka i dr.) primjer je dobre i proaktivne suradnje te povezivanja arhiva i korisnika u svrhu približavanja povijesnoga i kulturnog nasljeđa svim građanima, kao i razumijevanja značaja koji javne informacije, dokumentacija i arhivsko gradivo imaju za očuvanje i dostupnost toga nasljeđa, život zajednica i pojedinaca, društvenu uključenost, kulturnu razmjenu i raznolikost.¹³

Međunarodni arhivski portali i mreže u Europi

Suvremeno okruženje podrazumijeva da kulturne i informacijske ustanove svoje aktivnosti i javne programe komuniciraju putem mrežnih stranica i društvenih medija, a one koje posjeduju baštinske i dokumentacijske zbirke barem djelomice pružaju otvoren pristup svojem gradu kako bi na taj način olakšale i poticale njegovo korištenje. U slučaju arhiva posebno su izraženi zahtjevi za digitalizacijom njihovih sadržaja i usluga radi brže i lakše dostupnosti pohranjenih informacija o kojima skrbe, kao i za razvojem novih usluga koje će osigurati bolju dostupnost, vidljivost i prezentaciju arhiva i arhivskih izvora u javnosti.

Slika 3. Početna stranica Europskoga arhivskog portala – APE¹⁴

Većina ustanova danas ima vlastite baze podataka, *online* kataloge i digitalne zbirke, a suradnički tematski portali i platforme koji okupljaju takve sadržaje opisnim standardima i modelima za razmjenu podataka omogućuju njihovo umrežavanje s drugim raznovrsnim

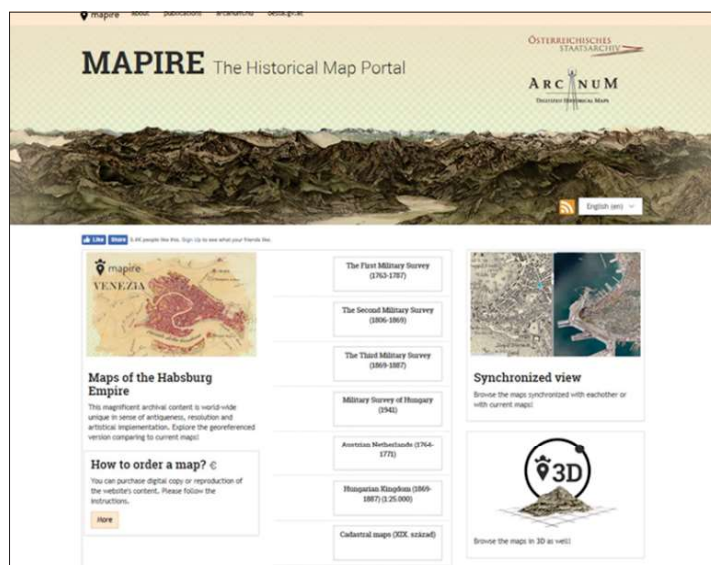
¹³ LEMIĆ, *Arhivi i digitalno doba...*, str. 25–33.

¹⁴ Archives Portal Europe: <https://www.archivesportaleurope.net/hr/home>.

informacijskim izvorima. Na taj način značajno doprinose vidljivosti i iskoristivosti podataka u arhivima, pri čemu osiguravanje financijske i kvalitativne održivosti ovakvih portala predstavlja glavni izazov ovakvim inicijativama.

Primjeri povezivanja, dijeljenja i racionalnog korištenja postojećih resursa, tj. rezultata partnerskih odnosa i suradnje prikazat će se najznačajnijim europskim suradničkim projektima koji primjenjuju stručne standarde i načela interoperabilnosti u izgradnji digitalnih platformi i predstavljaju modele dobre prakse primjene ICT alata a u radu arhiva.

Europski arhivski portal (APE)¹⁵ jedan je od najvažnijih rezultata suradnje europskih arhiva i stručnih tijela u posljednjem desetljeću (Slika 3.). APE je virtualni arhiv, osmišljen kao zajednička pristupna točka za opise arhivskoga gradiva i digitalne zbirke u Europi, a ujedno i tematski arhivski agregator za Europeanu. Portal je financiran i razvijen unutar EU projekata, a od 2015. upravljanje je preuzela Zaklada Europskoga arhivskog portala (*Archives Portal Europe Foundation* = APEF), koja koordinira rad svih subjekata uključenih u projekt te brine o održavanju i razvoju portala. Od 2009. godine objavljeno je više od 280 milijuna zapisa i danas je APE najveći *online* katalog arhivskoga gradiva na svijetu koji pruža besplatan pristup arhivskom gradivu u Europi u svrhu upoznavanja europske povijesti i kulture. Na portalu su dostupni podaci o arhivskim ustanovama diljem Europe, a izvorno arhivsko gradivo koje oni čuvaju moguće je pretraživati i pregledavati u njegovu povijesnom kontekstu, prema različitim parametrima, od ključnih riječi do tematskih lista i izložaba te brojnih drugih funkcionalnosti.

Slika 4. Početna stranica Mapire portala¹⁶

¹⁵ Archives Portal Europe dostupan je na: <https://www.archivesportaleurope.net/home>.

¹⁶ Mapire portal dostupan je na: <https://mapire.eu/en/>.

Mapire je arhivski portal za pregled povijesnih karata Habsburške Monarhije i europskih gradova i naselja, pokrenut s ciljem *online* prezentacije kartografskoga materijala putem suvremenih GIS alata (Slika 4.). Nastao je suradnjom više nacionalnih i gradskih arhiva i katastarskih ureda koji čuvaju katastarske i povijesne karte predstavljane na portalu uz znanstvenu podršku (*Department of Geophysics and Space Science, ELTE*) i rad mađarske tvrtke Arcanum, koja financira i razvija projekt. Stare karte i mape dostupne na portalu podijeljene su u više cjelina: karte vojnih izmjera, katastarski planovi i stare karte europskih gradova. Katastarski planovi rezultat su franciskanske katastarske izmjere područja Habsburške Monarhije, na koje se odnose i karte nastale na temelju vojnih izmjera, dok karte gradova i regija obuhvaćaju cijelu Europu.

Međunarodno udruženje ICARUS (*International Center for Archival Research*) sa sjedištem u Beču aktivan je dionik brojnih arhivskih projekata te kulturnih i znanstvenih programa i inicijativa, a središnje mjesto među ICARUS-ovim aktivnostima zauzimaju projekti posvećeni digitalizaciji i opisivanju arhivskih izvora sa svrhom njihove javne dostupnosti te poticanju i olakšavanju interakcije arhiva s publikom (korisnicima i posjetiteljima). Gradivo dostupno na tri postojeće ICARUS međunarodne digitalne platforme – Matricula, Monasterium i Topoteka – javno je dostupno za korištenje svim zainteresiranim, georeferencira se korištenjem Mapire portala i uvozi se u Europeanu. Monasterium je najveći virtualni arhiv srednjovjekovnih i novovjekovnih isprava u svijetu, Matricula portal za objavu matičnih knjiga, a Topoteka je riznica virtualnih arhivskih zbirki lokalne povijesti i/ili teme iz cijele Europe.

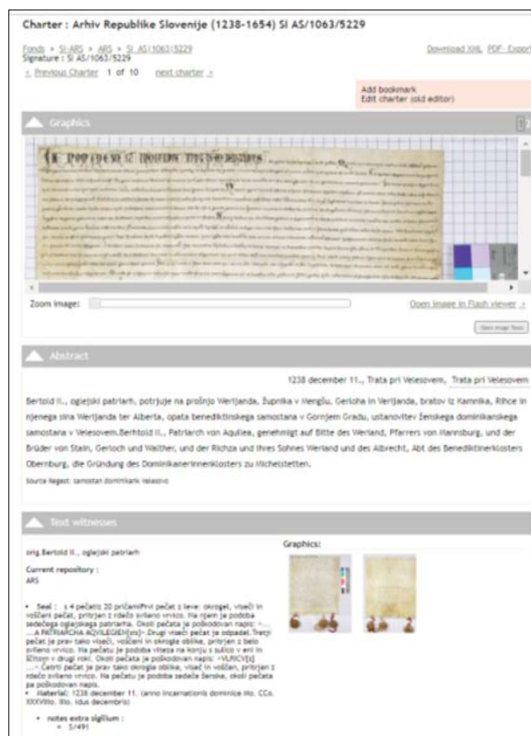
Nr.	Vor- und Gebirgsnamen der Dörfer	Staat und Wälfen	Gebiet Gebirgsnamen Namen der Dörfer	Wohnort oder Ort	Wohnort, Wp. in Gebirgsnamen der Dörfer	Zag. Anz. der Einw. bei Gebirgsnamen	Zag. Anz. der Einw. bei Dörfern	Wohnort oder Gebirgsnamen	Wohnort oder Gebirgsnamen	Wohnort oder Gebirgsnamen	Wohnort oder Gebirgsnamen	Wohnort oder Gebirgsnamen	Wohnort oder Gebirgsnamen
176	Gansay Burgsdorf	Österreich südlich	Österreich	Waldsee	Waldsee	16. Anz. der Einw. bei Dörfern	16. Anz. der Einw. bei Dörfern	Waldsee	Waldsee	Waldsee	Waldsee	Waldsee	Waldsee
177	St. P. B. Waldsee	Österreich südlich	Österreich	Waldsee	Waldsee	17. Anz. der Einw. bei Dörfern	17. Anz. der Einw. bei Dörfern	Waldsee	Waldsee	Waldsee	Waldsee	Waldsee	Waldsee
178	St. P. B. Waldsee	Österreich südlich	Österreich	Waldsee	Waldsee	18. Anz. der Einw. bei Dörfern	18. Anz. der Einw. bei Dörfern	Waldsee	Waldsee	Waldsee	Waldsee	Waldsee	Waldsee
179	St. P. B. Waldsee	Österreich südlich	Österreich	Waldsee	Waldsee	19. Anz. der Einw. bei Dörfern	19. Anz. der Einw. bei Dörfern	Waldsee	Waldsee	Waldsee	Waldsee	Waldsee	Waldsee
180	St. P. B. Waldsee	Österreich südlich	Österreich	Waldsee	Waldsee	20. Anz. der Einw. bei Dörfern	20. Anz. der Einw. bei Dörfern	Waldsee	Waldsee	Waldsee	Waldsee	Waldsee	Waldsee
181	St. P. B. Waldsee	Österreich südlich	Österreich	Waldsee	Waldsee	21. Anz. der Einw. bei Dörfern	21. Anz. der Einw. bei Dörfern	Waldsee	Waldsee	Waldsee	Waldsee	Waldsee	Waldsee

Slika 5. Pregled digitalnih snimaka matične knjige na Matricula portalu¹⁷

Matične knjige predstavljaju jedan od najvrednijih izvora za genealoška, demografska i slična istraživanja te se ubrajaju u najviše korišteno arhivsko gradivo u globalnim okvirima. Portal Matricula imateljima takvoga gradiva omogućuje objavu, a zainteresiranim

¹⁷ Matricula portal dostupan je na: <https://data.matricula-online.eu/en/>.

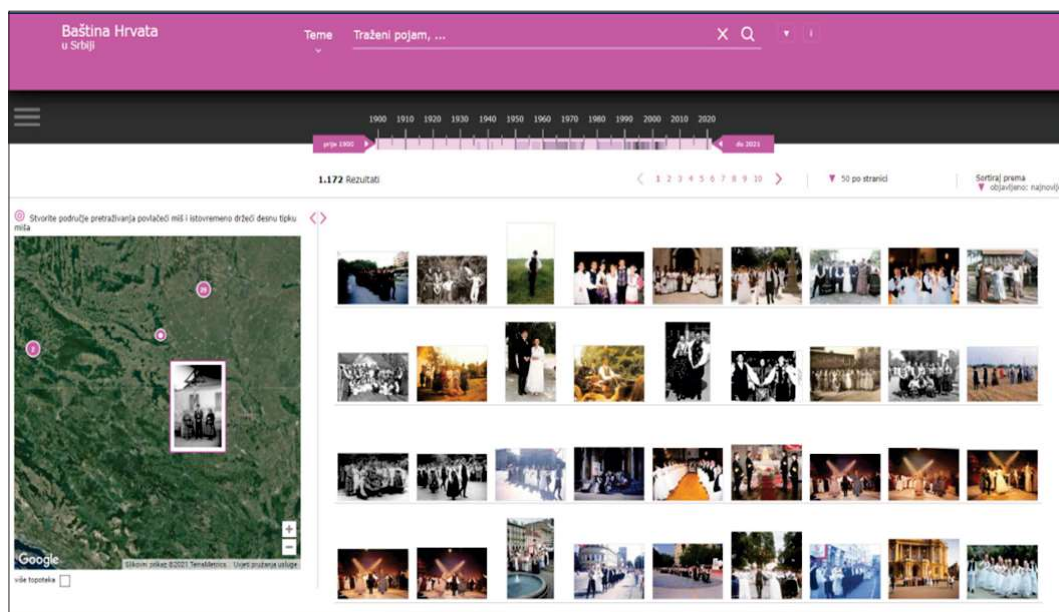
korisnicima pristup i pretraživanje ovih izvora u obliku digitalnih snimki, uz osnovne podatke o župi/mjestu i pojedinoj matičnoj knjizi (slika 5.). Na portalu su dostupne matične knjige i popisi iz više od 6000 mjesta iz osam europskih država: Austrije, Njemačke, Luksemburga, Poljske, Srbije i BiH, Slovenije i Italije iz razdoblja od kraja 16. do početka 21. stoljeća, a periodično se objavljuje i novo gradivo.

Slika 6. Pregled isprava na Monasterium portalu¹⁸

Digitalna platforma Monasterium, koju ICARUS razvija od 2008. godine, europski je virtualni arhiv srednjovjekovnih i novovjekovnih isprava na kojem je do kraja 2019. bilo objavljeno više od 900 000 digitalnih snimaka oko 650 000 povelja iz dvadeset europskih država (Slika 6.). Korisničko je sučelje višejezično, a opisni podatci uglavnom su na nacionalnim jezicima. Gradivo na portalu može se pretraživati putem mape, ključnih riječi i preko dviju lista: fondovi i zbirke. Pregled je fondova strukturiran kao hijerarhijski popis prema načelima arhivskoga opisa: država – ustanova – naziv fonda/zbirke i održava stvarno stanje gradiva iz više od 170 različitih arhiva i knjižnica. Odabirom zbirke dobiva se abecedni popis različitih tematskih zbirki povelja i diplomatskih izdanja, ponajviše nastalih znanstvenim istraživanjima i digitalizacijom starijih znanstvenih izdanja koje su ustanove i istraživači uključeni u te aktivnosti objavili kao virtualne zbirke na Monasteriumu.

¹⁸ Monasterium portal dostupan je na: <https://www.monasterium.net/mom/home>.

Slika 7. Topoteka Baština Hrvata u Srbiji¹⁹

Najmlađa ICARUS digitalna platforma – Topoteka²⁰ – nastala je u okviru projekta Kreativne Europe co:op, kao alat za stvaranje virtualnih arhivskih zbirki lokalne povijesti i/ili teme, poticanje čuvanja i istraživanja zavičajne povijesti i promidžbu pisane baštine (Slika 7.). Od 2016. do danas na ovoj je platformi izgrađeno više od 350 javnih i privatnih zbirki iz 14 država, čime je Topoteka postala najveća »community« platforma u Europi. O njezinu tehničkom održavanju i razvoju brine ICARUS, a članovi i partneri ICARUS-ove zajednice, administratori i suradnici lokalnih Topoteka, stvaratelji i imatelji povijesnih zapisa, istraživači i drugi zainteresirani stvaraju i šire pojedine zbirke te promiču njihovo korištenje i izgradnju lokalnih virtualnih arhiva koji bi okupili gradivo, sjećanja i znanja raspršene u raznovrsnim privatnim, lokalnim i drugim zaboravljenim izvorima. Zahvaljujući svojim suradničkim i razvojnim potencijalima – uključivanjem u različite međunarodne i nacionalne projekte, volonterskim i *crowdsourcing* radom te povezivanjem s partnerskim organizacijama – Topoteka je 2020. odabrana među 30 najboljih europskih kulturnih praksi i uključena u Strategiju 21 (*ST21 – European Heritage Strategy for the 21st Century*), kao i u *Citizen Science Association*.

¹⁹ Topoteka Baština Hrvata u Srbiji: <https://hrvatisrbija.topoteka.net/>.

²⁰ Hrvatske i europske Topoteke dostupne su na: <https://www.topothek.at/en/> i <https://www.icarushrvatska.hr/projekti/topoteka>.

Slika 8. Venecijanski *Time Machine*²¹

Paneuropski projekt *Time Machine*,²² čiji je cilj digitalizacija cjelokupne europske kulturne baštine, razvijen je kao idući korak u razvoju svih spomenutih aktivnosti i portala i trenutno djeluje kao najveći i najambiciozniji projekt u području kulturne baštine i informacijskih znanosti. Projektom okupljanjem akademskih istraživačkih timova, kulturnih institucija, industrijskih subjekata, državnih tijela i udruga civilnoga društva, od velikih europskih muzeja, knjižnica i arhiva do vodećih tehnoloških tvrtki u području digitalizacije i umjetne inteligencije, stvorena je globalna inicijativa i održiva zajednička platforma za budući razvoj i istraživanje u području tehnologije, znanosti i kulturne baštine i njihovo pozicioniranje u nove strateške europske programe za iduće desetljeće. Projekt je osmišljen na viziji razvoja velikih skupova povijesnih podataka (eng. *Big Data of the Past*), tj. stvaranja široko distribuiranoga digitalnog informacijskog sustava koji bi mapirao europski društveni, kulturni i geografski razvoj tijekom stoljeća pomoću naprednih novih tehnologija digitalizacije i umjetne inteligencije (Slika 8.). Takvo je interdisciplinarno operativno okruženje nužno za razvoj velikih povijesnih podataka koji bi pokrenuli novu eru otvorenog pristupa povijesnim i kulturnim izvorima, kao i pružanje praktičnog modela suradnje za aktivni doprinos znanosti i tehnologije zaštiti europskoga identiteta i demokratskih vrijednosti.

²¹ Promotivni film *Venice Time Machine* dostupan je na: <https://www.youtube.com/watch?v=B3INp81NimE>.

²² *Time Machine*: <https://www.timemachine.eu/>.

Zaključna razmatranja – prema otvorenom pristupu povijesnim izvorima

U suvremenim kulturnim politikama i strategijama koje govore o digitalizaciji u području kulturne baštine kao jedan od glavnih ciljeva često se ističe dostupnost kulturne baštine građanima, što je u arhivskoj djelatnosti obično povezano s promicanjem otvorenoga pristupa arhivskom gradivu (poštujući načela zaštite privatnosti i sigurnosti) i programima razvoja publike. Prateći takve društvene i stručne trendove, aktivnosti arhiva u novije vrijeme sve više uključuju digitalizaciju gradiva i razvoj novih korisničkih usluga usmjerenih na povećanje dostupnosti arhivskih zapisa te njihovo povezivanje s drugim informacijskim izvorima u cilju stvaranja zajedničkih korisničkih sadržaja.

Dostupnost arhivskoga gradiva danas neizbježno podrazumijeva *online* pristup obavijesnim pomagalicama i samom arhivskom gradivu, *online* kataloge, registre i baze podataka. Pri tome je jasno da tehnološki razvoj dovodi do stalnih promjena oblika i funkcionalnosti. Isto tako, interoperabilnost je postala nešto bez čega se ne može, a interaktivno je povezivanje otvorilo dosad nezamislive mogućnosti uspostavljanja veza između različitih vrsta arhivskoga gradiva, kao i između arhivskih i drugih informacijskih izvora. Iz tih je razloga jedno od glavnih područja interesa arhivske zajednice dijeljenje znanja i najboljih praksi, povezivanje različitih tekućih inicijativa i razvoj zajedničkih platformi koje će olakšati dostupnost informacijama o arhivima i stvoriti jedinstven informacijski resurs o arhivskom gradivu. Primjeri razvoja, održavanja i unapređenja tehničkih i korisničkih funkcionalnosti postojećih digitalnih platformi pokazuju da se one planiraju i realiziraju u okviru različitih nacionalnih i međunarodnih projekata posvećenih »digitalnoj baštini« i dostupnosti kulturnoga nasljeđa, povezivanjem s već postojećim inicijativama te stvaranjem novih sadržaja koji se sustavno integriraju u zajedničke platforme i paneuropske portale poput APE-a i Europeane.

Za odgovor na globalne izazove u području kulturne baštine potrebna je sinergija i kooperativni pristup problemima u svezi s njezinom zaštitom i dostupnošću, kao i čvršće umrežavanje i suradnja koje će omogućiti stvaranje mreža i okvira pristupačnih iz različitih nacionalnih konteksta, legislativnih okvira i povijesno-političkih diskursa. Trendovi okupljanja dionika iz područja humanistike, kulture, znanosti, IT-a i istraživačkoga sektora međunarodnim inicijativama otvaraju mogućnost globalnoga zajedničkoga rada na velikim skupovima podataka, umjetnoj inteligenciji, proširenoj stvarnosti, 3D-u i razvoju europskih platformi u skladu s europskim vrijednostima, kao i predstavljanju vlastitih dostignuća i potencijala u svezi s istraživanjem, inovacijama, tehnološkim razvojem i kulturnom baštinom. Takvo je interdisciplinarno operativno okruženje, sastavni dio kojega su i arhivi, nužno za razvoj velikih skupova povijesnih podataka koji bi pokrenuli novu eru otvorenoga pristupa povijesnim i kulturnim izvorima te zaštitu europskoga identiteta i demokratskih vrijednosti.²³

²³ LEMIĆ, »Time Machine...«, str. 58.

Literatura

- Archives Portal Europe. Dostupno na: <https://www.archivesportaleurope.net/home> (preuzeto 7. srpnja 2019.)
- Europeana. Dostupno na: <https://www.europeana.eu/en> (preuzeto 20. svibnja 2020.)
- Europeana agregators. Dostupno na: <https://pro.europeana.eu/page/aggregators> (preuzeto 20. svibnja 2020.)
- ICA Expert Groups. Dostupno na: <https://www.ica.org/en/our-professional-programme/expert-groups> (preuzeto 12. svibnja 2020.)
- ICA Professional Sections. Dostupno na: <https://www.ica.org/en/ica-professional-sections> (preuzeto 12. svibnja 2020.)
- Mapire. Dostupno na: <https://mapire.eu/en/> (preuzeto 7. srpnja 2019.)
- Matricula. Dostupno na: <https://data.matricula-online.eu/en/> (preuzeto 25. srpnja 2020.)
- Monasterium. Dostupno na: <https://www.monasterium.net/mom/home> (preuzeto 25. srpnja 2020.)
- Time Machine. Dostupno na: <https://www.timemachine.eu/> (preuzeto 20. svibnja 2020.)
- Time Machine Manifesto: Big Data of the Past for the Future of Europe, May 2019. Dostupno na: <https://www.timemachine.eu/wp-content/uploads/2019/06/Time-Machine-Manifesto.pdf> (preuzeto 10. lipnja 2020.)
- Topotheque. Dostupno na: <https://www.topothek.at/en/> (preuzeto 25. srpnja 2020.)
- Universal Declaration on Archives. Dostupno na: <https://www.ica.org/en/universal-declaration-archives> (preuzeto 7. srpnja 2019.)
- Vlatka LEMIĆ, *Arhivi i digitalno doba*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2019.
- Vlatka LEMIĆ, »Time Machine – veliki podaci prošlosti«, u: Vlatka LEMIĆ – Mirna WILLER (ur.), *23. seminar Arhivi, knjižnice: Muzeji mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture*, Zbornik radova, Poreč, 27. – 29. studenoga 2019., Zagreb, 2020., str. 45–60.

SAŽETAK

Arhivi, zajednica i društvo u globalnom okruženju: suvremeni trendovi i stručne prakse

Uz stručne poslove u svezi sa zaštitom, obradom i dostupnošću gradiva, rad arhiva danas uvelike oblikuju i suvremeni društveni procesi, ponajviše brzi razvoj tehnologija i društva znanja te kulturne, gospodarske i socijalne promjene izazvane migracijskim i globalizacijskim trendovima. Iz perspektive arhiva kao informacijskih servisa podrazumijeva se njihovo djelovanje kao otvorenih ustanova dostupnih svim korisnicima, koje aktivno pridonose kulturnom životu i oblikovanju identiteta svojih osnivača i zajednice u kojoj djeluju te privlače raznoliku publiku.

U radu se predstavljaju međunarodne arhivske stručne prakse i aktivnosti u svezi s digitalizacijom i dostupnošću arhivskih izvora te tekući europski arhivski projekti i programi u svezi s novim arhivskim konceptima i širenjem informacijskih funkcija i usluga arhiva te najznačajnije europske suradničke arhivske platforme.

SUMMARY

Archives, Community and Society in a Global Environment: Contemporary Trends and Professional Practices

In addition to professional work related to the protection, processing and accessibility of archival material, the work of archives today is largely shaped by modern social processes, especially the rapid development of technology and knowledge society as well as cultural, economic and social changes caused by migration and globalization trends. From the perspective of archives as information services, it is understood that they operate as open institutions which are accessible to all users and which actively contribute to the cultural life and to the formation of identity of their founders and the community in which they operate and attract a diverse audience.

The paper presents international archival professional practices and activities related to digitization and accessibility of archival sources as well as current European archival projects and programmes related to new archival concepts, expansion of information functions and services of archives and the most important European collaborative archival platform.

RIASSUNTO

Archivi, comunità e società nell'ambiente globale: tendenze contemporanee e prassi professionali

Le attività di un archivio oggi non consistono solo nei lavori tecnici relativi alla tutela, all'elaborazione e all'accessibilità del materiale ma dipendono, in modo significativo, anche dai processi sociali contemporanei, soprattutto dal veloce sviluppo delle tecnologie e della società basata sulla conoscenza nonché dai cambiamenti culturali, economici e sociali dovuti alle tendenze migratorie e della globalizzazione. Dall'ottica degli archivi, in quanto servizi informatici, si presuppone che gli archivi rappresentino delle istituzioni aperte accessibili a tutti gli utenti che contribuiscono in modo attivo alla vita culturale e alla formazione dell'identità dei propri fondatori e della comunità in cui operano attirando un pubblico diversificato.

Nel lavoro vengono presentate le prassi archivistiche professionali internazionali e le attività relative alla digitalizzazione e all'accessibilità delle fonti archivistiche nonché i progetti e i programmi archivistici europei attuali relativi ai nuovi concetti archivistici e alla diffusione delle funzioni e dei servizi informatici degli archivi e le più importanti piattaforme archivistiche collaborative in Europa.